

ВІДГУК

опонента, доктора економічних наук, доцента

Федірка Олександра Анатолійовича

на дисертаційну роботу Шевченко Ірини Олександрівни

«Парадигма розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках»,

яка подана на здобуття наукового ступеню доктора економічних наук за

спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні

відносини

Актуальність теми дослідження

За останні роки докорінно змінюються традиційні процеси в економіці внаслідок діджиталізації процесів виробництва та обміну. Впровадження цифрових інструментів та технологій зумовлюють перехід традиційної торгівлі в цифрову. Актуальність теми дисертації «Парадигма розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках» наразі не викликає сумнівів через стрімкий розвиток процесів цифровізації. Домінантною на глобальних ринках цифрова торгівля стала під впливом розвитку інтернет технологій, цифрових платформ та фундаментальної зміни повсякденного життя людства завдяки прогресу в ІКТ. Покупки на цифрових платформах стали невід'ємною складовою повсякденного життя, поступово витісняючи традиційну фізичну торгівлю, в результаті чого обсяги продажів та чисельність користувачів інструментів цифрової торгівлі невідмінно зростають протягом останніх десятиліть. При цьому, важливим питанням сьогодення є забезпечення права споживачів на гарантовану конфіденційність персональної інформації та кібербезпеки в епоху цифрових технологій. Україна стикається з викликами цифровізації торгівлі та економіки в цілому. Реагування на ці виклики є важливою частиною національної політики розвитку міжнародних економічних відносин та

суспільства в епоху цифрових технологій.

Дисертаційна робота виконана в межах дев'яти науково-дослідних робіт. Одержані в процесі дослідження наукові результати прийняті до впровадження у вісім організацій різного рівня від аудиторської фірми до Комітету Верховної Ради. Також, основні положення та результати дисертаційної роботи використовуються в освітньому процесі трьох університетів. Таким чином, дисертаційна робота віддзеркалює не лише актуальність теми в її теоретичному значенні, але й має практичний вплив на розвиток освітнього процесу.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у докторській дисертації

Високий ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які були сформульовані у дисертаційній роботі, обумовлений логічною послідовністю аргументації усіх наукових тверджень, структурною цілісністю дисертаційної роботи, системністю пропонованої автором в роботі методології дослідження. Результати досліджень, отримані І.О. Шевченко, відзначаються високим рівнем наукової достовірності, є чітко інтерпретованими, а кожен етап дослідження проведено та аргументовано згідно прийнятих наукових стандартів.

Структура дисертаційної роботи є логічною, цілісною, а текст дисертаційного дослідження виконаний у науковому стилі. Завдання дисертації повністю розкривають тему дослідження, а кожен розділ має взаємозв'язок із загальним контекстом роботи. Висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, є переконливими, достовірними та обґрунтованими. Їхній внесок у відповідний науковий дисциплінарний контекст є значущим та здатним сприяти подальшим науковим дослідженням. У цілому, дисертація І.О. Шевченко є фундаментальною науковою роботою, із забезпеченням достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, який забезпечує високу якість наукового дослідження та його внесок у міжнародні економічні відносини.

Новизна наукових досліджень, висновків та рекомендацій, їх практичне значення

– розробка комплексного підходу до визначення парадигми розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках, що базується на основних положеннях і принципах теорій глобалізації, інтеграції та цифровізації, концепціях та моделях розвитку міжнародної торгівлі різноманітними функціональними групами об'єктів, що висвітлюють ключові фактори та формати взаємодії учасників інтернаціонального обміну для досягнення спільних цілей і стимулювання стійкого розвитку глобального ринкового середовища (с. 66 – 70). В основу авторського трактування парадигми розвитку сучасної цифрової торгівлі покладено теоретико-методичну модель цифрової торгівлі на глобальних ринках, в якій розкрито вплив та взаємозв'язок таких її детермінант, як міжнародна конкуренція, ринкова інфраструктура, торговельна політика, оподаткування, захист прав споживачів, інноваційна діяльність, управління базами даними та зовнішні ризики з особливим акцентом на врахуванні передумов для виникнення бар'єрів розвитку цифрової торгівлі (с. 71 – 76; 81 – 85);

– розробка системної полірівневої концептуальної моделі управління розвитком цифрової торгівлі на глобальних ринках, що пов'язує фактори міжнародного обміну товарами і послугами у цифровому вимірі з очікуваними результатами, пріоритетами та управлінськими завданнями розвитку цифрової торгівлі на рівні підприємства, галузі / регіону, країни та світу, що дозволяє обґрунтувати вибір ефективних механізмів та інструментів реалізації цифрових комерційних операцій на глобальних ринках суб'єктами різних рівнів (с. 359 - 378);

– типологізація трансформації цифрової торгівлі на глобальних ринках за такими ознаками: нейротехнології та штучний інтелект (програмні рішення для розпізнавання образів, голосових команд, автоматичного перекладу, аналізу даних тощо); технології розподіленого реєстру (новий підхід до створення баз даних, ключовою особливістю якого є єдиний центр управління); технології

бездротового зв'язку (побудови мереж та забезпечення зв'язку в умовах, коли підвищуються вимоги до надійності та продуктивності систем); технології віртуальної та доповненої реальності (технології для створення віртуальних світів та доповнення реальності комп'ютерними ефектами); квантові технології (квантова механіка та розроблення інновацій на основі кванта); компоненти робототехніки та сенсорика (напрями розроблення автоматизованих технічних систем та методів управління ними); інтернет-технології (технології що забезпечують цифрові інформаційні ресурси) (с. 105 - 136);

– удосконалення методології визначення рівня розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках шляхом кластеризації країн за рівнями цифровізації та розвитку цифрового суспільства із врахуванням трьох критеріїв: попиту, інституцій та інновацій. В основу пропонованого підходу покладено верифікацію методології за практичним, гносеологічним та епістемологічним вимірами, а його будова базується на чотирьох логічно взаємопов'язаних етапах реалізації, а саме: конструювання загальної теоретичної бази методологічного підходу; селекція теоретичних концепцій формування стратегії розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках; обґрунтування методів побудови карти основних підходів, пов'язаних із цифровою торгівлею на глобальних ринках; обґрунтування методологічного вибору шляхом визнання обмежень та слабких сторін, які можуть бути компенсовані сильними сторонами (с. 142 - 157);

– систематизація етапів еволюції глобалізації ринку, яка відображає наслідки переходу від внутрішньої до планетарної господарської системи та враховує особливості зміни стану глобального ринку через призму цифровізації та формування економіки знань, що сприяє утворенню планетарного господарського організму (с. 17 – 21; 33 – 34);

– обґрунтування системи становлення глобальних стандартів ведення бізнесу в умовах цифровізації, які враховують цифрові компетентності, цифрові платформи та програми сертифікації, що обумовлює необхідність створення великих цифрових платформ для підтримки становлення цих стандартів та

забезпечення їх дотримання через надійні програми сертифікації (с. 241 - 260).

– розробка концепції реконструкції та каталізації цифровізації України, спрямованої на формування оптимальної екосистеми цифрового підприємництва в Україні, що включає чітку послідовність стадій реконструкції процесу цифровізації (визначення державою цілей цифровізації; реформи, спрямовані на забезпечення прозорості управління; підтримка громадянського суспільства у розвитку цифровізації; модернізація секторів економіки на засадах цифровізації; цифровізація транспортної, енергетичної та митної систем в Україні) та етапів його каталізації (регуляторні реформи; інвестиції в сучасну жорстку інфраструктуру; розвиток людського інтелектуального капіталу; підтримка екосистеми малого та середнього бізнесу за допомогою цифрових інструментів; оновлення програмного забезпечення та впровадження передових технологій) (с. 313 - 335);

– формування когнітивного підходу до застосування цифрових інструментів (трейдингові цифрові двійники суб'єктів та об'єктів міжнародної торгівлі; інформаційні потоки, що обслуговують комерційну діяльність; бази даних і знань в сфері міжнародної торгівлі тощо) та технологій (онтологічні елементні метамоделі; розподілені реєстри; Інтернет речей; цифрові платформи; цифрові системи автоматизованого проєктування та управління даними; системи ресурсного планування; штучний інтелект; віртуальна та доповнена реальність та ін.) забезпечення розвитку міжнародної торгівлі на глобальних ринках, що базується на концептуальному каркасі логіко-лінгвістичного моделювання в інтелектуальних рішеннях (с. 101 – 105);

– удосконалення наукового підходу до формування системи електронної комерції в діджиталізованому трейдингу глобальних ринків, який базується на триєдинстві бізнес-споживач-держава у розрізі всього розмаїття існуючих типів ринкових відносин (B2B, B2C та інші) із врахуванням відповідного рівня цифровізації країни. Такий підхід дає змогу дослідити стадії розвитку електронної комерції та розкрити особливості ринкових відносин, що дозволяє окреслити подальші перспективи розвитку цифрової сфери у сучасних умовах з

урахуванням динаміки глобалізаційних процесів (с. 179 - 181);

– удосконалення концептуального підходу до трансформації глобальної економіки що враховує системність трансформаційних змін, вплив глобальних проблем та сталого розвитку національних економік та охоплюють сферу міжнародного виробництва, міжнародний рух факторів виробництва і міжнародну торгівлю (с. 21 – 23; 40 – 42);

– обґрунтування авторського визначення категорії «трейдинговий цифровий двійник» як цифрового відображення об'єктів та процесів (людини, магазину, компанії, бізнес-процесів тощо) у віртуальному просторі, що дозволяє створювати та реалізовувати персоналізовані, унікальні товари і послуги від імені фізичної та / або юридичної особи за рахунок взаємодії з іншими учасниками торговельного процесу на глобальних ринках. Введення цього поняття до наукового обігу дозволяє, спираючись на процедури діагностики та контролю, ідентифікувати ризики і загрози виникнення проблемних ситуацій у процесах цифрової торгівлі на глобальних ринках, а також зумовлює прийняття управлінських рішень, які мають відповідати вимогам кібербезпеки, забезпечення конфіденційності інформації та антиципації загроз, властивих новій технології (с. 96 - 100);

– обґрунтування авторської дефініції категорії «цифрова торгівля» як не обмеженого в часі і просторі процесу здійснення фінансових операцій у секторі цифрової економіки за допомогою інформаційних технологій, що має на меті задоволення споживчих потреб у купівлі товарів та послуг та/або комерціалізації інтерактивного досвіду. Особливість авторського визначення феномену цифрової торгівлі полягає в акцентуванні цифрового формату комерційних операцій, що уможлиблює їх реалізацію в будь-який час у будь-якому місці, а також орієнтацію на комерціалізації успіху (с. 47 – 56);

– уточнення поняття глобального ринку як системи торговельно-економічних відносин між країнами з метою обміну економічними вигодами, підвищення ефективності виробництва, інвестування та споживчих благ шляхом об'єднання торговельної галузі в окремі кластери (с. 23 – 32; 35 – 39);

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, розроблених у дисертації, проявляється у ретельному аналізі та систематизації отриманих даних, представлених автором у 51 науковій праці загальним обсягом 53,61 д. а., з яких автору належить 45,09 д.а., в тому числі: 1 одноосібна монографія, 29 статті – в наукових фахових виданнях (з яких 21 стаття – у наукових фахових виданнях України та 8 статей – у наукометричних базах «Scopus» та «Web of Science»), 21 публікація за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій. Реферат дисертації чітко відображає науковий внесок автора та відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України стосовно публікацій основного змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації

Принципи академічної доброчесності дотримані про це свідчить наявність публікацій та зміст дисертаційного дослідження. У дисертації не виявлено академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації, посилання на джерела наукової літератури та статистичної інформації зроблено з дотриманням встановлених норм законодавства про авторське право.

Зауваження та дискусійні положення до змісту дисертаційної роботи

Оцінюючи позитивно дану дисертаційну роботу, слід констатувати, що вона не позбавлена певних зауважень та дискусійних положень.

1. Підрозділ 1.1 (стор. 30-56) містить цінні теоретичні висновки стосовно детермінантів розвитку глобальних ринків, проте потребує додаткової аргументації позиція автора, згідно якої етап формування світової економіки (XV – XX ст) передував етапу утворення глобального ринку (XXI - дотепер), оскільки в науковій літературі домінує думка про зворотну послідовність цих

етапів, а саме: формування глобального ринку (сфери обміну та споживання) передувало глобалізації виробничих процесів та формуванню світової економіки, виступивши у ролі її каталізатора.

2. Рис.1.11 (стор. 52) демонструє схему взаємозв'язку тезауруса поняття «цифрова торгівля», в наведених визначеннях, на нашу думку, не вистачає поняття електронна комерція, яке дисертантка розглядала вище.

3. В таблиці 2.2. (стор. 102) автором запропоновано технології розвитку цифрової торгівлі, їх зміст та перспективи, проте варто було б навести ще й негативні наслідки, ризики та загрози від провадження цих технологій.

5. На рисунку 1.2 (стор. 22) наведено розроблений автором концептуальний підхід до дослідження глобальної економіки з урахуванням розвитку глобальних ринків, який, на нашу думку, потребує доопрацювання в низці аспектів. По-перше, з рисунку випливає, що «сталий розвиток» є основною функціонування «системи глобальної економіки», але як відомо, сталий розвиток є скоріше декларованим, але наразі не реалізованим завданням глобальної спільноти, через неефективність виконання рішень паризької конференції ООН з питань клімату 2015 року. По-друге, авторське бачення системи «міжнародного виробництва» потребує доповнення. По-третє, перелік суб'єктів глобальних ринків, на думку автора, включає міжнародні організації, країни G7, неурядові організації і, навіть, видатних особистостей, але ж провідними учасниками будь-яких ринків є саме приватні компанії різних розмірів, організаційно-правових форм та секторальної приналежності.

6. Пропонована автором парадигма розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках потребує уточнення її позиціонування як секторальної парадигми в системі відомих економічній науці парадигм: «Homo oeconomicus» (людина економічна), «Homo sociologicus» (людина соціальна), «Homo informaticus» (людина інформаційна) і «Homo retis» або «Homo network» (людина мережева). Для цього автору варто було б конкретизувати такі характеристики пропонованої парадигми, як принцип дії (в тому числі –

визначальний принцип), мотиви дії, арена дії, характеристика типів концепцій, що використовуються, типові завдання аналізу тощо.

Усі зазначені зауваження мають рекомендаційний характер та становлять методологічну основу для подальшого удосконалення дисертаційного дослідження. Шевченко І.О. важливо врахувати ці зауваження у процесі подальшої роботи, зокрема, деталізувати та конкретизувати ключові поняття, розглянути додаткові приклади чи деталізовані аспекти, які допоможуть у більш глибокому розгляді теми. Однак ці зауваження нічим не обтяжують наукову та практичну важливість представленого дослідження, а, навпаки, можуть сприяти підвищенню його якості та забезпечити вагомий вклад в наукову полеміку з відповідного предмету дослідження.

Загальний висновок та відповідність дисертації встановленим вимогам

Загальний висновок дисертації свідчить про те, що представлене дослідження є завершеним та самостійним внеском у економічну науку. Наукова новизна роботи виявляється у впровадженні інноваційних методологічних підходів, що дозволяють розширити розуміння цифрової торгівлі на глобальних ринках. Дисертація відзначається високою аргументованістю та обґрунтованістю отриманих наукових результатів, оскільки її результати покладені на ґрунтовні теоретичні основи, враховуючи сучасні концепції та тенденції розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках. Вона відповідає вимогам паспорту спеціальності та належним чином відображає питання, які є актуальними для даної галузі науки. Представлений реферат чітко висвітлює науковий внесок автора та основні результати дослідження. Відповідність дисертації вимогам порядку присудження ступеню доктора наук підтверджується якісною підготовкою та обґрунтуванням отриманих результатів.

Таким чином, дисертаційна робота Ірини Олександрівни Шевченко на тему «Парадигма розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках» та реферат відповідають паспорту спеціальності 08.00.02 - світове господарство і міжнародні економічні відносини (галузь знань: 08 – економічні науки) і вимогам, передбаченим пунктами 7 - 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеню доктора наук (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р №1197), та вимогам наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлень дисертацій».

На основі представленого дослідження, Шевченко Ірина Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 - світове господарство і міжнародні економічні відносини (галузь знань: 08 – економічні науки), а її внесок у розвиток цифрової торгівлі на глобальних ринках визнається вагомим.

**Офіційний опонент,
доктор економічних наук, доцент
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
завідувач кафедри європейської
економіки і бізнесу**

Олександр ФЕДІРКО

Підпис	<i>Федірко О.</i>
ЗАСВІДЧУЮ	
Начальник відділу кадрів Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	
<i>О.Д. Роговська</i>	
«19» <i>вересня</i> 20 <i>24</i> р.	